

Summary

The article is devoted to the contrastive-comparative analysis of the semantic peculiarities of the quasistative verbs that denote the psychoemotional state of a person. There were revealed the common and the distinguishing features of the semantic peculiarities of the quasistative verbs in the English, German and Ukrainian languages.

Keywords: the quasistative verbs, the verbs that denote the psychoemotional state, the semantic peculiarities.

СТУДІЇ З ОНОМАСТИКИ

УДК 81'373.231

Московченко О.П.,
перекладач,
Інститут зрошуваного садівництва

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ІМЕНІ ЯЗИЧЕСЬКОЇ БОГІНИ *МОКОША*

О.П. Знойко відмічав недостатність досліджень з вітчизняної міфології і вказував на неповноту наших знань про язичеських богів [4]. У зв'язку з цим етимологія імен богів київського пантеону потребує додаткових досліджень. **Метою** даної роботи є уточнення та доповнення етимології слова *Мокоша*.

Завдяки розширенню бази порівняння в індоєвропейській сім'ї мов, а також за її межами з огляду на те, що індоєвропейська сім'я мов виявляє спорідненість не тільки з ностратичними, а й з усіма мовами світу [16, 18–19], було уточнено походження імен язичеських богів *Хорс, Лада, Яр (Ярило), Лель, Леля, Стрибог* та загальних назв міфологічних осіб *мавка, навка (нявка)* [16, 8–12].

В “Українській міфології” В. Войтовича та роботах Г. Лозко (виступає також під псевдонімом Волхвиня Зореслава) *Мокоша* (інші варіанти імені – *Макош, Мокша, Макоша*) характеризується як богиня, пов'язана з жіночою сферою в господарстві: рукоділлям, прядінням, тканням. У давніші часи вона була богинею землеробства й родючості, жіночої життєвої сили, достатку, покровителькою полів і домашніх тварин. Через те що від урожаю й родючості залежала доля давніх русів, то *Мокоша* вважалась також богинею долі. Її ім'я дослівно означає “матір долі” (пор. ст.-сл. *къшь* “жереб, доля, удача”). *Мокоша* була єдиним жіночим божеством у пантеоні князя Володимира. Ще однією функцією богині було піклування про вологу, дощ, річки, струмки. І тому деякі дослідники вважають, що ім'я богині походить від *мокрий, мокнути*. Походження *Мокоші* дуже давнє. Як і більшість жіночих божеств, вона відома ще за трипільської доби. *Мокоша*, імовірно, походить від ще давнішого культу води богині *Дани* – всеслов'янської богині води. Переказ про богиню *Дану* записав ще Геродот: вона незрівнянна красуня, непорочна діва, мати всього живого, богиня родючості. Її днем була п'ятниця, яка вважалась святом. Богиня судила за порушення звичаїв. До таких порушень належало прядіння та шиття в п'ятницю. *Дані* приносили жертви, кидаючи коштовності у води

річок, озер, криниць та джерел. Культ цієї богині розвинувся від *Дани* до *Мокоші* і від *Мокоші* до християнської *Параскеви* – *П'ятниці*, причому вони часто вшановувалися одночасно. Від імені *Макоша* (*Мокоша*) утворено назви поселень: *Макошине* на Чернігівщині, *Мокошин* у Чехії. Подібні назви існують у всіх слов'янських народів. На Новгородщині культ *Мокоші* зберігався аж до XIX ст. У литовській мові є слово *максі* “в'язати, плести” і *макаш* “плетений гаманець”, що, як відзначає Г. Лозко, може вказувати на одну з функцій богині, яку мали й литовці. Оскільки ця богиня має форму імені *Макоша*, то висловлюється також думка, що це ім'я походить від назви рослини *мак*, який в українців завжди був символом родючості, достатку, розуму. Ще в XVI ст. *мокошами* називали знахарок, чаклунок; загалом же *Мокоша* позначає водну, жіночу природу Землі. В Україні й досі існує назва квітів, що ростуть на воді, – *мокоша* (синоніми – *водяна лілія*, *лотос*, *латаття біле*) [1, 5–7]. “Персонажи славянської міфології”, “Мифологический словарь”, “Русская мифология” описують ті ж самі основні функції цієї богині [21; 20; 22]. На загальнослов'янський характер богині *Мокоші* вказує словенська казка про чарівницю *Mokoška*, західнослов'янські топоніми типу *Mokošín vrch* “Мокошин верх” (пор. положення кумира на вершині пагорба), назва чеського села *Mokošín*, польські топоніми *Mokos*, *Mokoszyn*, *Mokosznica*, *Mokossko*, старолужицькі – *Mococize*, *Mockschiez*, полабські – *Muuks*, *Mukus*, словенський гідронім *Mokoš* [20; 22, 113]. Безпосереднім продовженням образу *Мокоші* після прийняття православ'я стала *Параскева-П'ятниця*. *П'ятницю* в українських ритуалах XIX ст. представляла жінка з розпущеним волоссям, яку водили по селах. *П'ятниці* приносили жертву, кидаючи в колодязь пряжу, кудель. Назва цього обряду *мокрида*, як і ім'я богині, пов'язана з *мокрий*, *мокнути*, але разом з тим можливий і зв'язок з **токос* “прядіння” [див. 20]. У “Русской мифологии” також указується на те, що це жіноче язичеське божество зв'язане з вологою й зі стихією води в цілому й що вчені вважають, що саме ім'я *Мокошь*, імовірно, бере початок від кореня **ток-*, **токъ*, а образ *Мокоші* співвідноситься з матір'ю-сирою землею. Непрямим доказом цього є шанування у росіян *св. Параскеви-П'ятниці* як “водяної земляної матінки”. Як порівняння можна навести матеріал чеської міфологічної традиції, де відоме ім'я чоловічого роду *Mokoš*, яке має божество вологи, дощу й сирості, до якого зверталися з молитвами й жертвоприношеннями під час великої засухи. На співвіднесення *Мокоші* з водою вказує й відмічена заборона прати в п'ятницю. У новгородських говорах словом *мукуш* називають русалку, міфологічну істоту, безпосередньо пов'язану з вологою. На думку дослідників, трансформацією *мокуші*, або *мокоші*, – духу, який пряде по ночах, є надприродна істота новгородських і вологодських повір'їв *мокруха*, яка лишає мокрим те місце, де посидить. *Мокруха*, як і *мокоша*, любить прясти, тобто також пов'язана з прядінням. Сліди шанування *Мокоші* лишилися в північноросійських областях. Зовнішність та функції *Мокоші* відновлюються не стільки на основі історичних джерел, скільки за мовними та етнографічними даними, з урахуванням можливих змін первісного образу божества, які були зумовлені витісненням язичеських вірувань християнством. З одного боку,

образ Мокоші, як і всіх язичеських божеств, був погіршений. Златоуст, що викриває язичників, згадує *Мокошу* в одному ряду з упирями. Невипадково в північноросійських говорах (новгородських, оловецьких, вологодських) слова *мокоша́*, *мокуш* означають “нечистий дух”, “нечиста сила”, а в ярославських говорах слово *мокоша́* означає “привид”. З другого боку, відбулося злиття образів язичеської *Мокоші* та християнської святої *Параскеви-П'ятниці* [22, 113–115].

Валентин та Юлія Гнатюк відзначають, що “*Макошь* (*Макош*, *Мокоша*, *Мокош*, *Мокуша*)” – це єдина богиня, згадувана літописцем Нестором у складі пантеону богів, спорудженого князем Володимиром у Києві в 980 р. Вони указують, що Є.В. Аничков писав про “здогадний характер богині”, а Н.М. Гальковський вважав, що *Макоша* – щось подібне до русалки. І.І. Срезневський, відмічають вони, звертає увагу на те, що слово *къшь* означає “жереб”. Б.А. Рибаків пише, що слово *Макошь* складається з двох частин – *ма* “мати” та *кошь* “щасливий жереб, удача, доля” – і трактує це ім'я як “мати щасливого жеребу”, “богиня удачі, долі”. В. та Ю. Гнатюк наводять додаткові відомості щодо образу *Мокоші*. Виявилось, що *Макоша* уособлювала, перш за все, Місяць. У “Сказанні про Святослава” дається опис богині. Подаємо уривок з нього у вільному перекладі: “Мать-Макошь в небе встаёт, чтобы сиять нам в ночи. Садится она в серебряную ладью и плывёт над туманами, гонимыми стрибожьими ветрами. Однако время от времени ладья Макоши тускнеет и тогда Перун с Белобогом отправляют её во Сварожью небесную кузницу. Там Семаргл-Огнебог разжигает горн, а Стрибог кузнечными мехами раздувает его, и в горниле этом раскаляют ладью добела. А потом кладут её боги на наковальню и бьют по ней молотами, так что искры сыплются во все стороны, и растекаются до самого края небесного, и играют в ночи зарницами. Куют боги лодию, с боку на бок переворачивают, а когда темнеть начинается, опять раскаляют и продолжают ковать, пока не заблестит вся, как новая. Тогда возвращают лодию, мать-Макошь в неё садится и вновь по синим небесным водам продолжает свой извечный путь над землёй” [15].

Згідно з М. Фасмером, *мокоша́* “домовий в образі жінки з великою головою й довгими руками”, череповецьк. (ЖСт. 1898. – Вып. 3–4. – С. 393; Этногр. Обзор. 88, 283, Герасим.), сюди ж д.-рус. *Мокошь* – язичеське божество (Пов. врем. лет, Паис. сборн.; див. Срезн. II, 164), чеська місцева назва *Mokošín* (Махек, RES 23, 55 і наст.), д.-рус. власне ім'я *Мокошь* (чол.) у Псковській писцовій книзі 1585 р. (неодноразово; див. Соболевский, “Slavia” 7, с. 176). // Імовірно, її треба розуміти як богиню родючості. Від *мокрий*. Сумніви Ягича (AfsIPh 5, 7) в існуванні цього давньоруського божества застаріли з огляду на діалектні назви; див. Преобр. I, 547, а також Ягич, AfsIPh 37, 503. Здогадне порівняння з д.-інд. *makhás* “багатий, благородний”, також “демон” (див. Махек, там же) або з герм.-батав. *Hercules Magusanus* (Шпехт 170), а також з грец. *μάχλος* “похитливий, буйний” (див. Лёвенталь, ZfsIPh 7, 406). Погодін (ЖСт. 18, 1, 106) без підстав припускає фракійське походження, довільні також інші зближення цього вченого (ЖСт. 20, 426). [Будимир (Зборник Филоз. фак. у Београду, 4, 1957, с. 21 і наст.) повторює зближення Шпехта. – Т.] [23].

Багаторічні дослідження О.П. Знойка показали, що дохристиянське язичництво на Русі було спадщиною великих древніх цивілізацій Східного Середземномор'я і ґрунтувалося на астральному культі, аналогічному культові стародавніх цивілізацій. Це було поклоніння небесному вогню й воді, при цьому богів символізували небесні світила. Київське язичництво першоджерелами всесвіту вважало космічні вогонь і воду. Усіх богів київського пантеону символізували сузір'я або небесні тіла. Учений вважає, що назви сузір'їв відносяться до V–III тис. до Р.Х. та ще давніших епох. У колі Сварожому, або на карті сузір'їв і небесних тіл, *Мокоші* відповідає сузір'я Водолія [4, 44, 53–54; 3, 33; 2]. Язичницькі обряди календарних свят відповідають рухові сузір'їв і небесних тіл, а також даним фольклору й літописів [3, 33].

Оскільки *Мокоші* відповідає сузір'я Водолія і в “Сказанні про Святослава” говориться, що *Мокоша* в човні продовжує свій одвічний шлях по синіх небесних водах над землею [див. 15], а також з огляду на те, що в чеській міфології існує подібне за звучанням божество на ім'я *Мокош* (чоловічого роду), божество вологи, дощу й сирості [22, 114] і що дохристиянські язичники Київської Русі поклонялися небесному вогню й воді, а також тому, що квітка *мокоша* росте на воді, можна зробити висновок, що *Мокоша* – це жіноче божество, пов'язане з водою, і, отже, це слово походить від праслов. **моку* “волога, сирість” і споріднене, зокрема, з д.-рус. *мокрьи*, укр. *мокрий*, *мокнути*, рос. *мокрый*, *мокнуть*, *макать* “вмочати”, болг. *макам*, *макна*, ч. *mákati* “мочити”, лит. *takonė* “калюжа”, ірл. *toin* “болото, драговина, мочар”. Але слово *Мокоша*, на нашу думку, споріднене зі словами не тільки індоєвропейської, а й семіто-хамітської сім'ї мов, наприклад з івр. *маім* “вода” (-*ім* – закінчення іменника у множині), ар. *маа* “тс”. Крім суфікса -*ош(а)*, воно має етимологічний суфікс -*к-*. Укр. *багно*, рос. *багно*, бр. *багно*, п., н.-л. *bagno*, в.-л. *bahno*, полаб. *bognö*, а також с.-х. *бага* “мокрець”, англ. *bog* “болото, трясовина”, нім. *Vah* “струмок”, іт. *bagnare* “купати”, “мочити”, “мити”, зволожувати, лат. *aqua* “вода”, ісп. *agua*, іт. *acqua* “тс”, *Агава* “вода” – область в Ассирії та річка, де Єздра зібрав іудеїв, щоб відправити їх на свою батьківщину [14], ар. *бахр* “море”, *бухейра* “озеро” споріднені і містять спільну сему “вода”. Укр. *багно* та його відповідники в інших мовах містять етимологічний префікс *б-*, який у словах сучасних мов міцно зрісся з коренем і не виділяється. Однобуквені етимологічні префікси можна виділити і в словах англійської мови із семою “вода”: *boggy* “болотистий”, *foggy* “туманний”, *soggy* “болотистий, сирий”, “дуже мокрий, просочений водою” (пор. укр. *мокрий*, рос. *сок*, ар. *маа* “вода”, івр. *маім* “вода”, шумер. та протошумер. *а* “вода” [17], *Еа* “ассиро-вавилонський бог води, моря й мудрості” [13], фр. *eau* [o] “вода”). Ураховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що *м-* у словах *мокрий* та *Мокоша* і *с-* у слові *сок* є префіксами за походженням. *О-/а-* – етимологічний корінь слова *Мокоша* (*Макоша*). Етимологічний префікс *м-* нами було виділено раніше, зокрема, у словах *мрак*, *мавка*, *млько*, *млечный* (пор. лат. *lasc* “молоко”, івр. *халав* “тс”), *млад*, *младенец*, *младенець* (пор. англ. *child* “младенець, дитина, хлопчик, дівчинка”, “родити”, *lad* “хлопчик, юнак”, івр. *след* “дитина, хлопчик, син”, *ялда*

“дівчинка, дочка”, “родила”, *ялад* “родив”, *нолад* “народився”, кр.-тат. *евляд* “дитина”, тур. *evlat (di)* “дитина, син, дочка”). Інші варіанти цього префікса – *ма-*, *мо-* (пор., наприклад, бр. *малады*, укр. *молодий*). Префікси *ма-*, *мо-* існують також в івриті, наприклад у словах *моледет* “батьківщина” (пор. івр. *леда* “роди”, рос. *родина*), *матос* “літак” (пор. *латус* “літати”), *махшава* “думка” (пор. *лахшов* “думати”). Детальніше про це див. у [8; 9; 12].

Залучення до дослідження етимології слів більшої кількості мов різних сімей, імен богів різних народів, виділення спільних сем, аналіз структурних компонентів зіставляваних слів з подібною семантикою та схожим звучанням сприятимуть глибшому вивченню походження слів, їх первісної семантики, морфемної будови та значень морфем.

Література

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – С. 319–320.
2. Волхвиня Зореслава. Велесова Книга – Святе Письмо українців (Волхвиня Зореслава про Рідну Віру) : [текст] / Волхвиня Зореслава. – К. : Ред. часопису “Сварог”, 1999. – С. 43.
3. Знойко О. Коли сузір'я були богами : [текст] / О. Знойко // ІндоЄвропа. Такі справи. – 7504 (1996–1997). – Кн. 1–2. – С. 33.
4. Знойко О. П. Міфи Київської землі та події стародавні : [текст] / О. П. Знойко. – К. : Молодь, 2004. – С. 64.
5. Лозко Г. Коло Свароже : відроджені традиції : [текст] / Г. Лозко. – К. : Укр. письменник, 2004. – С. 45–46.
6. Лозко Г. Українське народознавство : [текст] / Г. Лозко. – К. : Зодіак – ЕКО, 1995. – С. 124–126.
7. Лозко Г. Українське язичництво : [текст] / Г. Лозко. – К. : Укр. центр духовної культури, 1994. – С. 18–20.
8. Московченко О. П. До етимології слова *ярий* та споріднених з ним власних імен людей і богів : [текст] / О. П. Московченко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник праць та доповідей Всеукраїнської наукової конференції, Хмельницький, 12–13 травня, 2005 р. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – С. 39–41.
9. Московченко О. П. До питання про походження слова *Лада* : [текст] / О. П. Московченко // Загальні питання філології : збірник наукових праць / [під заг. ред. Ю. О. Шепеля]. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2004. – Т. 2. – С. 39–41.
10. Московченко О. П. До питання про походження слова *Хорс* : [текст] / О. П. Московченко // Наукові записки. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 37. – С. 49–51. – Серія “Філологічні науки (мовознавство)”.
11. Московченко О. П. Коментарі до етимології слова *Стрибог* : [текст] / О. П. Московченко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наукових праць / [ред. кол. : В. В. Левицький, Л. І. Белехова та ін.]. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – Вип. 3. – Ч. 2. – С. 69–71.
12. Московченко О. Семантико-морфемні питання походження слів *нав*, *мавка*, *Лель*, *Леля* : [текст] / О. Московченко // Семантика мови і тексту : матеріали ІХ Міжнародної конференції, Івано-Франківськ, 26–28 вересня 2006 р. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. – С. 137–139.
13. Ярославський Е. Як народжуються, живуть і умирають боги : [текст] ; пер. з рос. / Е. Ярославський. – К. : Держполітвидав УРСР, 1957. – С. 164.
14. Библийская энциклопедия / [труд и изд. архимандрита Никифора]. – Репринтное изд. – М. : Терра, 1990. – С. 21.
15. Велесова книга. ВЛЕС КНИГА : [текст] ; пер. и коммент. В. и Ю. Гнатюк. – М. : Амрита-Русь, 2006. – С. 250–251.

16. Иллич-Свитыч В. М. Опыт сравнения ностратических языков (семито-хамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский) : сравнительный словарь : в 3 т. / В. М. Иллич-Свитыч ; под. ред. и со вступ. ст. В. А. Дыбо. – М. : Наука, 1971–1984. – Т. 1 (b-k). – 1971. – 370 с. ; Т. 2 (l-ž). – 1976. – 154 с. ; Т. 3 (p-q). – 1984. – 135 с.
17. Кифишин А. Г. Древнее святилище Каменная Могила : опыт дешифровки протошумерского архива XII–III тыс. до н.э. / А. Г. Кифишин. – К. : Аратта, 2001. – Т. 1. – С. 38, 681.
18. Мельничук А. С. О всеобщем родстве языков мира : [текст] / А. С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1991. – № 2. – С. 27–42.
19. Мельничук А. С. О всеобщем родстве языков мира : [текст] / А. С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1991. – № 3. – С. 46–65.
20. Мифологический словарь / [гл. ред. Е. М. Мелетинский]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 367.
21. Персонажи славянской мифологии : рис. словарь / [сост. А. А. Кононенко, С. А. Кононенко ; худ. В. А. Кононенко]. – К. : Фирма “Корсар”, 1993. – С. 117.
22. Русская мифология : энциклопедия / [составл., общ. ред. и предисл. Е. Мадлевской ; худ. Е. Савченко]. – М. : Эксмо ; СПб. : Мидгард, 2005. – С. 112–116.
23. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка ; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева ; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина] / М. Фасмер. – 2-е изд., стереотип. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 2. – С. 640.

Анотація

Приводяться екстралінгвістичні та лінгвістичні докази, що *Мокоша* пов'язана з водою. Виявлено лексична спорідненість цього ім'я не тільки з індоевропейськими, але й семітськими мовами. На основі аналізу структурних компонентів слів, які мають спільну сему “вода” та подібність у звучанні, у досліджуваному слові виділено етимологічний корінь *o-(a)*, префікс *m-* і суфікси *-k* і *-osh(a)*.

Ключові слова: глибинна етимологія, *Мокоша*, загальна сема, подібні структурні компоненти, індоевропейські, семітські мови.

Аннотация

Приводятся экстралингвистические и лингвистические доказательства, что *Мокоша* связана с водой. Обнаружено лексическое родство этого имени не только с индоевропейскими, но и семитскими языками. На основе анализа структурных компонентов слов, которые имеют общую сему “вода” и сходство в звучании, в исследуемом слове выделено этимологический корень *o-(a)*, префикс *m-* и суффиксы *-k* и *-osh(a)*.

Ключевые слова: глубинная этимология, *Мокоша*, общая сема, похожие структурные компоненты, индоевропейские, семитские языки.

Summary

Extra-linguistic and linguistic arguments are adduced that *Mokosha* is connected with water. The lexical affinity of this name was established both with Indo-European and Semitic languages. On the basis of the analysis of structural components of the words which have the common seme “water” and show resemblance in sounding, the etymological root *o-(a)*, prefix *m-* and suffixes *-k* and *-osh(a)* were singled out in the investigated word.

Keywords: deep etymology, *Mokosha*, common seme, similar structural components, Indo-European, Semitic languages.